

האם טוב ליהנות מהחיים

הרב נתנאל יוסיפון

הקדמה

אחת התופעות המופלאות בישיבה הוא בית המדרש החי והתוסס. יושבת כל החבורה הקדושה בצוותא, בדיבוק חברים, ומבררת דברי תורה ודרכי חיים. זה אומר בכה וזה אומר בכה, ומבין כולם הולכת וצומחת המנגינה המדויקת בהרמוניה נפלאה, ו"מיני ומינך תסתיים שמעתתא".

זכינו ברוך ה' בשבוע הראשון לחודש אלול האחרון לברר בצוותא את השאלה - האם טוב ליהנות מהחיים?

ראשיתו של הבירור בשאלה שהתפרסמה בעלון 'קוממיות' ותשובה שכתבתי בנושא, המשכו בהשגה שקיבלתי במכתב ארוך ומנומק, אחר כך הונח הפולמוס על בימת הישיבה והחבריא קדישא חיוותה דעתה, ושיאו - בדיון משותף בעונג שבת.

כמובן, מקורות רבים ונוספים יש בעניין. כדרכם של האמוראים הקדושים בתלמוד, שסיכמו דבריהם והביאו את הפרוטוקול בפני כולנו, הבאנו אף אנו בפניכם חלקים מן הדיון. אולם - בשונה מחותמו של רב אשי - הדיון כאן עודו בתחילתו, ותן לחכם ויחכם עוד...

השאלה

האם טוב ליהנות מהחיים?

חופש. אני שוכב על הדשא בחצר של הצימר, נהנה מהנוף האדיר שנפרש מולי ומהרוח המדהימה של האזור. אה, חיים טובים - ים, טיולים, בריכה. ראש טוב. שרק ימשיך כך.

ופתאום מתגנבת מחשבה מטרידה למוחי - האם טוב ליהנות מהחיים?

התשובה של הרב נתנאל יוסיפון

טבע מוזר יש לו לאדם - פעמים רבות אנו משוכנעים שאסור לנו ליהנות בעולם. לעיתים, אף כשאנו נהנים וטוב לנו בעולם, אנו מצפים-חוששים בסתר לבבנו, שהנה הנה הכול יחלוף ומאורע רע יבוא לעולם, חלילה, וישכיח את כל הטוב שקדם לו. כביכול, גזירה היא בעולם, שאת שבע שנות השבע יבלעו שבע שנות רעב, ולא נודע כי באו אל קרבנה.

בעם ישראל, יש מי שיבסס תפיסה זו על השקפה תורנית, שלפיה "אסור לו לאדם ליהנות מן העולם הזה". העולם הגשמי הוא ניסיון לאדם, והנהנה ממנו נכשל בניסיון והתרחק מאלוקים. לכיוון רוחני זה יש בוודאי על מה שיסמוך, כדוגמת דברי 'חובת הלבבות': "כל מה שיוסיף הגוף בניין יוסיף השכל חורבן", אך בשורות ספורות אלו ברצוני להביא מספר נקודות למחשבה, המבססות מן השורש את דברי גדולי הדורות האחרונים, שבדורותינו עם צאתנו ממארת הגלות לארץ ישראל עלינו ליהנות מיפי החיים.

ראשית - כולם, כולל הסגפנים הגדולים ביותר, מודים שעלינו להודות לה' על כל הטוב הגשמי אשר גמלנו. אם טוב זה הוא ניסיון מאת ה', שמטרתו להסיט אותנו מעבודתו יתברך, ותפקידנו לצלוח אותו בשלום בלא שנהנה ממנו, הרי אין כאן טובה כי אם פוטנציאל לרעה?

שנית - האדם מצווה לגמול חסד עם העני ועם מי שחסר לו. מצווה זו כוללת לא רק את צורכי הקיום המינימליים של העני, אלא עלינו לתת לו "די מחסורו אשר יחסר לו". אם העני היה עשיר בעברו והתרגל לסעודות דשנות עלינו לספק לו אותן (כתובות סז:). הכיצד? האם איננו גומלים לו בכך רעה בהסיטנו אותו מעבודת ה'?

בנוסף - ישנה מצווה לשמח אנשים עצובים, ואותם אנשים שהיו בדחנים ומשמחים אנשים עצובים נקראו בגמרא (תענית כב.) בני עולם הבא. אם כן, האם אין לאדם מצווה לשמח את עצמו?

אם כן, מנקודות אלו (ונוספות) עולה, שטוב לו לאדם ליהנות ולשמוח מהעולם הזה. ואכן הברכות על האוכל נקראות 'ברכות הנהנין', וכפי שמבאר המשנה ברורה (ו א) את כוונת הברכות הללו - "יכוון ליבו לשם בוראו אשר הפליא חסדו עימו ונתן לו הפירות או הלחם ליהנות מהם". ואנו מודים לה' לא רק על צורכי החיים ההכרחיים, אלא גם על המראות המהנים - "שלא חיסר מעולמו כלום

וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם". ולכן נאמר בירושלמי סוף קידושין - עתיד אדם לתת דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל, ובגלל זה רבי אלעזר היה חוסך כסף וקונה מהדברים המחדשים בכל שנה, ומפרש קרבן העדה: כדי "ליתן שבח והודיה לה' על שברא בריות טובות ליהנות בהם בני אדם".

אמת, דרך זו מסוכנת היא, מפני שהאדם יכול בקלות לשקוע בהנאות העולם ולשכוח את ה', ובאמת המשפט השלם הוא - "אסור לו לאדם ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה", כלומר - ההנאה טובה היא, אבל רק לאחר שהאדם מחבר אותה לה'. לפיכך, עלינו למצוא דרכים ליהנות מהעולם ולחברו לה'. "אם כל יופי חי, לא הדר שירת קודש, אך זרם אש זרה בך יעוררו, סורה מני סורה הריני לך אסורה... ודור יקום וחי ישיר ליופי וחיים... וההויה כלה לו תדובב: בחירי הריני לך מותרת" (לחשי ההויה לראי"ה קוק).

מכתב ההשגה

בס"ד, מנחם אב תשס"ח. לכבוד הרב נתנאל יוסיפון הי"ו.

... ובנוגע לענייננו. קראתי את מאמרך בגליון פרשת "נחמו", הנושא את הכותרת "ליהנות! (ובכשרות)", יחד עם שני המאמרים הקודמים לו המדברים באותה רוח, והרגשתי צורך גדול לכתוב לך את דברי דלקמן.

מתוך 3 המאמרים משתמע שישנן שתי גישות בנוגע לשאלה "האם טוב ליהנות מהחיים", כשהמדובר בהנאה גשמית (כפי שמשמע מהסיפור שבשאלה).

ובכן, לצערי הרב יש כאן חוסר בהירות משווע, הגובל בטשטוש חלק מיסודות התורה. אבאר כוונתי.

א. יסוד בסיסי שעליו אין חולק הוא מה שכותב המסילת ישרים בהקדמת ספרו¹: "ואני קרבת ה' לי טוב... כי רק זה הוא טוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושווא נתעה... והנה שמו הקב"ה לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החומריות... עיי"ש באורך.

מתבאר כאן שהתאווה לחומריות מרחקת את האדם מהקב"ה. יוצא לפי זה שכל תשוקה לדבר גשמי שמתעוררת בקרב האדם גורמת לו לריחוק מהקב"ה. וממילא חובה על כל החפץ בקרבת ה' לפקח על עצמו שלא לעורר בקרבו תשוקה לדברים גשמיים, שזה בכלל כוונת הציווי "ולא תתורו" (כמובא בביאור הלכה סי' א ד"ה "הוא כלל גדול" בסופו, שנכללות באיסור זה כל התאוות ולא רק זנות).

ולפי זה יתבאר ממילא שהמושג "הנאה" שמוזכר בכל דברי חז"ל בתור חיובי, אין פירושו התענגות חומרית כמו שרגילים להשתמש במושג זה היום, אלא פירושו של המושג הוא "השתמשות / קבלת תועלת". כמו המושג "זה נהנה וזה לא חסר", שפירושו - זה מקבל תועלת וזה אינו חסר, ולא קשור כלל לתענוג גשמי הנובע ממילוי תשוקה גשמית (וכמו המושג "מהני" בארמית, שפירושו "מועיל").

וכן על פי זה יתבאר שמה שאמרו חז"ל שהנזיר חוטא בזה שפרש מן היין, פירושו של דבר שהוא חוטא בזה שהוא לא משתמש ביין. אך ח"ו לומר שאדם חוטא בזה שהוא לא נהנה בשתייתו את היין הנאה גשמית הנובעת ממילוי תאוות אכילה ושתייה. ההיפך - מקיים הוא בכך מצוות "קדושים תהיו".

וכמו כן, השינוי שקיים בין הדרך של חז"ל לדרכה של ארץ ישראל הוא לא בנוגע להנאה מן העולם הזה, אלא אך ורק בנוגע לשימוש בענייני עולם הזה. שבארץ ישראל משתמשים יותר בענייני עולם הזה מאשר בחז"ל, אך בנוגע לציווי להתרחק מהתענגות גשמית מיותרת ("הנאה" בלשוננו) לא חל שום שינוי ח"ו, וזאת התורה לא תהא מוחלפת (כמו שכתב הרמב"ם). אדרבה, כל החידוש בארץ ישראל הוא שיש לנו יותר כח להשתמש בעולם הזה ולהעלותו מבלי להיגרר מתוך כך להנאה גשמית ולתאוה. ודבר זה משתנה מאדם לחברו בהתאם לקישורו ודבקו בקדושתה של ארץ ישראל. וזה ניתן למבחן על ידי אמת מידה פשוטה מאוד - אם האדם רואה שיש לו משיכה לתאוות גשמיות, סימן הדבר שעדיין לא זכה לקבל מספיק מקדושתה של הארץ, ועליו לפרוש מאותן מותרות שאליהן יש לו תשוקה כדי לא לגרום לתשוקה להתעורר (הדגשתי את המילה "מותרות", כי דברים שהם הכרחיים לאדם [שהגדר בזה משתנה מאדם לאדם בהתאם לצרכי גופו ולצרכי נפשו] ח"ו מלפרוש). ואם אדם רואה שיש לו את הכח להשתמש בעוה"ז בלי תאוה חומרית - ישתמש. ואדרבה, עתיד ליתן את הדין על כל דבר שהיה יכול להשתמש בו ולהעלותו ולא עשה זאת (שזו כוונת הירושלמי המצוטטת בעלון). אך אדם שלא יכול להשתמש בעולם הזה בלי שמתעוררת בקרבו תאוה חומרית - הוא בגדר אנוס ולא יצטרך ליתן את הדין. להיפך - אם ישתמש בלי שהיה לו הכרח בכך לצורך גופו או נפשו - יתן את הדין. שהרי הוא קרוב לעבור על הלאו של "ולא תתורו" כנ"ל, ולביטול עשה של "קדושים תהיו". מלבד מה שמרחק עצמו מהתכלית שהיא להתקרב אל ה', שכל תאוה חומרית מרחקת מה' כנ"ל בדברי המסילת ישרים. ודבר זה לא השתנה

ולא ישתנה חלילה.

ב. יסוד בסיסי נוסף, שהוא טבע שטבע הקב"ה בנפש האדם: שככל שהאדם מספק לעצמו יותר את תשוקתו לחומריות שלא במקום ההכרח - כך תשוקתו תגדל (כמו שאמרו חז"ל "אין אדם מת וחצי תאוותו בידו", וכן "משביעו רעב, מרעיבו שבע", ועוד הרבה). לעומת זאת, כאשר ההנאה מגיעה לאדם ממישהו אחר במתנת חינוך, ללא כל ציפייה וחיזור מצד האדם - טבע הנפש שככל שמשפיעים לאדם יותר כך תאוותו קטנה ופוחתת והוא שמח במה שיש לו.

למשל - אורח שנקלע לביתו של האדם. אם המארח יתן לו צרכיו בעין רעה ובצורה לא מספקת - האורח כל הזמן יתאוה ליותר וישתוקק כל הזמן למילוי תאוותיו וחסרונותיו הגשמיים. מה שאין כן אם המארח יתן לו בשפע עצום כל מה שצריך והרבה מעבר לכך - תאוותו תפחת והוא ירגיש כל הזמן שדי לו בפחות, ושהוא לא צריך כל כך הרבה.

דוגמה נוספת - אדם שלא מתייחסים אליו מספיק בכבוד - כל הזמן יתאוה לכבוד. מה שאין כן אם יתייחסו אליו בכבוד גדול מעבר למה שציפה - הוא ימאס בכבוד ולא יתאוה לו עוד. ההיפך הגמור קורה כאשר האדם עוסק בעצמו לחפש לו כבוד או שאר הנאות (מעבר לצרכיו הנפשיים), ככל שהוא ישיג יותר - ציפיותיו ותשוקותיו יגדלו.

שני יסודות אלו פורכים את כל הוכחותיך לכך ש"עלינו ליהנות מיפי החיים", הן ההוכחה מכך שעלינו להודות על הטוב הגשמי שה' משפיע לנו (ההודאה היא על השימוש בחומר ולא על ההנאה הגשמית מהחומר, וגם מה שמושפע מעבר לצורך יש בו תועלת מצד זה שהוא נשפע מלמעלה בלי רדיפה שלנו אחריו וכמו שהתבאר ביסוד השני), והן ההוכחה מכך שעלינו לדאוג לכל צרכיו של עני בן טובים (בשבילו הדברים הם צורך נפשי ולא מותרות, ועוד יותר מכך, גם כשמשפיעים לאדם מעבר לצרכיו מקיימים בכך מצוות "ואהבת לרעך כמוך", וזה ג"כ על פי המבואר ביסוד השני).

וכן הראיה מאותם שני בדחנים נדחית גם-כן על-פי הנ"ל ואין צורך לכפול הדברים.

וכן כל הראיות שהבאת מלשון "הנאה" שמוזכרת בחז"ל בתור דבר חיובי נדחות ג"כ על פי הנ"ל (גם צדיק ששיבר תאוות אכילה בשלמות ואין לו שום הנאה גשמית מהמאכל צריך לברך ברכות הנהנין...).

יסוד נוסף שחשוב מאוד לדעת הוא, שכשבאים לדון האם תענוג מסוים הוא מיותר או לא - צריך להתחשב גם בנפש ולא רק בגוף. למשל - אדם עצוב, שיודע שממתק מסוים יכול

להוציאו מהעצבות - אכילת הממתק נחשבת להכרח ואף למצווה גדולה תחשב (וכמובן שבמקום מצווה כגון אכילת שבת וכדו' אין שום שאלה. על האדם לאכול ורק להתפלל לה' שלא יימשך אחר גשמיות המאכל). אך כאשר אין לאדם הכרח נפשי בכך, פשוט וברור שעליו להימנע מכל תענוג שהוא. והדבר דומה לאדם שהורגל לעשן, שכאשר זה בשבילו הכרח - יעשן, אך שלא במקום ההכרח - ח"ו. כמו כן, התענוגים הגשמיים המיותרים הם גרועים לנשמה לא פחות מאשר עישון לגוף, מאחר שכל תענוג מיותר הוא צער גדול לנשמה, שעל-ידי זה מתרחקת מהקב"ה כנ"ל בדברי המסילת ישרים, וכדברי חובות הלבבות שציטטת במאמרך, שאין עליהם שום חולק, והרלוונטיות שלהם לא השתנתה עם עלייתנו ארצה (וכן מבואר לרוב בדברי הבעש"ט ובשאר ספרי החסידות).

לסיכום יוצא, שדברך שכתבת בסוף המאמר "עלינו למצוא דרכים ליהנות מהעולם ולחברו אל ה'", דברים אלו נכונים רק לגבי הנאות שאין לאדם שום משיכה גשמית אליהן (דבר שמוציא את העניין מגדר "הנאה" בלשוננו), או לצדיקים שבקרבם לא קיימת משיכה גשמית לשום תענוג חומרי. והעיקר חסר מן הספר, והמכשלה עלולה להיות רבה בקרב קוראי העלון...

כמו כן המשפט שכתבת "עלינו ליהנות מיופי החיים", יכול להיאמר רק לאחר שמבינים מהו יופי החיים. יופי שמרחק את האדם מהקב"ה מכונה בפי שלמה המלך ע"ה בתור יופי של שקר. כלומר שעל-פי האמת אינו יופי כלל אלא כיעור. ומחמת שאין לך דבר שמרחק את האדם מהקב"ה כמו התאוות החומריות (כדברי הרמח"ל), לכן אי אפשר בשום אופן לכנות את הנאות הרשות בגדר "יופי החיים", מאחר שהן מעוררות את התאוות החומריות. ועוד יותר מכך, גם במקום מצווה או במקום ההכרח, כאשר האדם מרגיש הנאה גשמית - עליו לדעת שזה חסרון (כמו אדם שנהנה מאכילת רפש, כמובא משל זה בספר "כוכבי אור"), ולהשתדל לפחות בדעתו למאוס בהנאה, ועצם ידיעה זו בכוחה לעזור לו שלא להיגרר אחר התאוה (מי שידיעה זו גורמת לו לעצבות וכדו', ודאי שלא יחשוב על כך, כי אין לך דבר גרוע מהעצבות. אלא ירבה להתפלל לה' מעומק הלב שיקרבהו לעבודתו באמת).

בתקווה שדברי יתקבלו באהבה ובהבנה נכונה,

תשובה למכתב ההשגה

לכבוד

...

אשתדל לענות בקצרה לפי הסדר:

א. פתחת בדברי המסילת ישרים. אמת, כי בפשטות שיטת הרמח"ל אכן מתנגדת להנאות העולם הגשמי. וודאי כפי שציינתי במפורש במאמרי שיש שהתנגדו להנאה מהעולם. אך אני תמכתי יתדותי על דברי מרן הרב זצ"ל, שבמקומות רבים נראה ששיטתו שיש ליהנות מיפי העולם, לדוגמא - הדברים שהובאו מהשיר לחשי ההוויה, מבט מעמיק ימצא זאת גם באורות התשובה (ה, ו*), וכפי שנבאר לקמן (וכמובן, כשהופך הנאה זו לקשורה בה').

ב. כדי לדחות את ההוכחות מהיסודות והמקורות הראשונים התומכות בתפיסה ש'טוב ליהנות', פירשת את ה'הנאה' כ'שימוש'. לא הבאת לדבריך מקורות. ולעניות דעתי יש מקורות הפוכים שמוכיחים שהמילה הנאה היא כפי לשוננו כיום - ראשית - בגמ' (ברכות מג:): נאמר: "איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו... זה הריח". בריח, הנשמה משתמשת? נראה תמוה, בפשטות נהנית.

יותר מזה - ברכות הנהנין (עיין סיכום הלכתי בספר וזאת הברכה פרק י"ב) אנו מברכים רק על מאכלים שאנו נהנים מהם הנאת מעיים והנאת הגרון. הנאת הגרון זו הנאה ולא שימוש, לדוגמא: תרופה בלי טעם - למרות תועלתה אין מברכים עליה. יותר מזה, הנהנה מטעם המאכל - אף על פי שלא נהנה ממנו הנאת מעיו - יברך, ולעומת זאת - מי שנהנה הנאת מעיו ללא הנאת גרונו - נחלקו בכך הפוסקים. וכן בספר הערוך, בערך 'הנאה' מבאר זאת כהנאת טעם ומוכיח זאת מהגמרא סוכה, עיי"ש (לגבי הברכה של היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מאכל פורחים, ומברך על ראייתם ליהנות בהם בני אדם, בפשטות - הראייה היא גם כן הנאה שלנו. אומנם יש מקום לדחות הוכחה זו ולומר, שאיננו מברכים ברכה זו על ההנאה מהראייה אלא כברכות השבח על כך שיש אילנות טובים בעולם - עיין וזאת הברכה בעניין ברכות הראייה. ובאופן כללי בעניין ברכות הראייה והשמיעה, אם הם על הנאה - עיין דרכי משה או"ח רטז א; ביה"ל רצו ד"ה לא יבדילו).

ג. כתבת שטבע הטביע ה' באדם שהאדם מתאוה דווקא למה שאין לו, וממילא עלינו להודות לה' על השפע הגשמי בגלל שבזכותו לא נימשך לגשמיות. לא ציינת מקורות, ומצינו מקורות הפוכים (הגמ' ברכות לב.): בשביל כסף וזהב שהשפעת לישראל עשו את העגל, אין ארי נוהם וכו'. וכן רש"י על פרשת 'והיה אם שמוע', שבגלל השפע הגשמי חטאו ישראל.

ד. כמובן, עלינו לקשר את ההנאות לה'. זוהי בוודאי עבודה גדולה וארוכה עד מאוד, ומי אנו הקטנים שנאמר שהגענו למדרגה זו. ובכל זאת, כותב הרב באורות הקודש ג (עמוד ריז) במאמרו 'קטנות וגדלות סוגית': "בכל מין וסוג יש קטנות וגדלות, ויש גדול מאוד במין אחד, אבל כללות המין הוא קטן לגבי מין הגדול ממנו. ויש קטן ממין גדול, שהוא מצידו וודאי קטן בלא ערך לגבי הגדול ממין הקטן ומכל מקום בתוכיותו גדלות גנוזה בכוח.

כל המעלות הגדולות, שהיננו חרדים מאוד לגשת אליהן, מפני שרואים אנו שראשונים שהיו גדולי עולם חרדו מהן, יש לדקדק עדיין שמא אנו הננו עולים עליהם לא מצד אישיותנו הנשמטית, אלא מצד מיניותה".

וממשיך שם הרב לגבי מדרגה זו של הדבקות בה' בכל ענייני החיים (הדוגמאות המובאות שם אינן הנאות בדווקא, אלא "העסקנות העולמית, והתרחבות שיח ושיג של דרך ארץ"), שכתב הרמב"ם ש"לדרגה זו אין איש כיוצא בו יכול להדריך, כי אינה מדרגת כל הנביאים, כי אם דרגת משה והאבות". ובכל זאת בדורנו יש מצב של גדלות סוגית. לעיתים אדם הוא קטן אך שייך לסוג גדול, ואנו שייכים למדרגה זו לפחות בצורה קטנה.

ה. ואם כך גם בהנאה, אם מחפשים אנו לפגוש את ה' בכל מרחבי החיים, הרי ההנאה היא חלק מכוחות העולם, וגם אותה עלינו להעלות (ועיין בתניא פרק ז). אמת, זו עבודה. ובפשטות יש מקום לומר שאפשר להגיע לכך גם בדורנו רק אחרי שאדם גם פרש לתקופה מסוימת, אולם סוף דרכו לחברה לה'. וממילא גם במסילת ישרים יש לדון, לאור דבריו בפרקים האחרונים על חיבור כל הכוחות לה', אם באמת הכול לשם ה'. ובפרט אם נבין שהעולם הזה הוא למעשה לבוש לעולם הבא, כלומר ה"עולם הבא", מלשון - הולך ובא כבר בעוה"ז... ממילא אם נתענג עליו לשם ה', וחומריות זו תהא בעומקה רוחניות, יהא זה גם עולם הבא.

למעשה, יהודי שלוקח פרי טעים ועסיסי בידיו, וחושב בלבו: ה' נתן לנו ארץ טובה, שמצמיחה לנו פירות מתוקים, כי הוא אוהב אותנו ורוצה שיהיה לנו טוב, מברך ומודה על כך לה'... אוכל ונהנה, האם אין זו עבודת ה' ושמחה בה'?

(ודאי שגם להגיע למדרגה זו עלינו לעבוד הרבה, אך בכוונה איני כותב, שלוקח את הפרי ואוכל רק כדי שיהיה לו כוח ללמוד תורה, כי אז לא מחברים לה' את עצם החיים עד הסוף, וגם אם איננו במדרגה שכתבתי, דומה שיש בכך קריאה לכיוון אחר בחיים גם למדרגתנו)...

נהניתי

נתנאל יוסיפון